

KOŚCIÓŁ EWANGIELICKO AUGSBURSKI.

Na posesyi poselstwa duńskiego w r. 1767 wystawili ewangelicy dom modlitwy drewniany, lecz zachęceni przez kaznodzieję Szeidenmantla nabyli tę posesyę, by na niej kościół murowany wystawić. Bankier Tepper wyjednał od króla na to pozwolenie w r. 1777. Plan budowy sporządził Zug. Krzyż na kopule ustawiono w r. 1779. Kościół ma kształt rotundy o 4-ch przystawach, z 4-ma kolumnami doryckimi u wejścia. Wewnątrz dwa piętra z galeryami o kolumnach jońskich i tokańskich.

*

*

*

KOŚCIÓŁ PP. WIZYTEK.

Dla sprowadzonych z Francyi PP. Wizytek, Marya Ludwika królowa wystawiła w r. 1654 kościół i klasztor drewniany na gruntach pałacu Kazimierzowskiego. Gdy r. 1695 pożar zniszczył te budowle, Elżbieta z Lubomirskich Sieniawska powierzyła budowę nowej świątyni murowanej w r. 1728 Józefowi Bellotto. Zbudowaną jest w stylu rococo. Fasada jest piętrowa, z attyką, mająca w parterze kolumny i pilastry tokańsko-jońskie, a w górnych częściach tokańsko-korynckie. Nisze i posagi, ornamentacye, linie esowate

i fronton powyginany, dopełniają całości fasady artystycznej, wzorowanej ściśle na stylu z epoki Ludwika XV.

*

*

*

PAŁAC SASKI.

Na gruntach folwarku starostwa warszawskiego Tobiasz Morsztyn w r. 1675 wystawił pałac. Nabył go od Morsztyna August II, przebudował i urządził ogród. Rząd pruski nabył go od Sasów w r. 1797, poczem przeszedł pod zarząd magistratu. Kolumnada wzniesiona przez budowniczego Idźkowskiego w 1842 r. kosztem kupca Skwarcowa, który go objął w 30-letnie posiadanie, a po expiracyi terminu ustąpił z dzierżawy.

*

*

*

PAŁAC BRÜHLOWSKI.

Był to pierwotnie dwór Zebrzydowskich. W r. 1641 kanclerz Jerzy Ossoliński wystawił pałac, który przeszedł następnie do Sanguszków i Lubomirskich. Od nich nabył w r. 1750 minister saski Henryk Brühl i przebudował. W r. 1787 kupiła go Rzplita na siedzibę ambasadora rosyjskiego.

*

*

*

PAŁAC TARNOWSKICH.

Wystawił go w połowie XVIII w. książę August Aleksander Czartoryski i dał w posagu córcę, która wyszła za mąż za ks. Stanisława Lubomirskiego.

Córka tegoż Izabella była żoną Ignacego Potockiego. Po bankructwie hrabiego pałac poszedł na subhastę. Kupił go Stanisław

Kostka Potocki i sprzedał następnie Rafałowi Amor Tarnowskiemu i żonie tegoż Urszuli z Ustrzyckich. Dziś na tym gruncie stoi Hotel Bristol.

*

*

*

PAŁAC RADZIWIŁŁOWSKI.

Wystawił w r. 1645 Stanisław Koniecpolski, według planu Tomallego. Należał następnie do Lubomirskich, wreszcie do Radziwiłłów. Gościł tutaj czas niejaki teatr francuzki i odbywały się słynne reduty, obok domu gry. Opieka Stefanii Księżnej Radziwiłłówny sprzedała go w r. 1818 na pałac Namiestników. Tu w r. 1831 była siedziba Rządu Narodowego.

*

*

*

KOŚCIÓŁ KARMELITÓW BOSYCH.

Sprowadzeni przez Władysława IV Karmelici otrzymali posesję na Krakowskim Przedmieściu. Przystąpili do budowy świątyni w r. 1643. Zniszczyli ją Szwedzi. Odbudowana w r. 1782 kosztem ks. Radziwiłła Panie Kochanku.

*

*

*

MARYWIL.

Królowa Marya Kazimiera na pamiątkę wiedeńskiej odsieczy wybudowała w r. 1695 bazar w rodzaju Palais Royal i nazwała Marywilem. W XVIII w. był to dom zajezdny. Tu była księgarnia Groella pod znakiem poetów.

W r. 1818 nastąpiła przebudowa gmachu.
Na gruncie Marywilu stanął Teatr Wielki.

*

*

*

PP. KANONICZKI.

Miały przed Marywilem swoją kaplicę i klasztor. Przeniesiono je w r. 1818 do dawnego kościoła Jezuitów, ufundowanego na gruncie dzisiejszej parafii Św. Andrzeja.

*

*

*

KOŚCIÓŁ OO. KARMELITÓW NA LESZNIE.

OO. Karmelici kupili posesyę w r. 1677 i urządzili tu kaplicę. Późem w r. 1683 stanął tu kościół i klasztor, który za Królestwa kongresowego stał się więzieniem.

*

*

*

KOŚCIÓŁ OO. REFORMATÓW.

Ufundowany przez Zygmunta III na pamiątkę zwycięstwa, na miejscu zwanem Obóz Królewski, stał się ofiarą rabunku za najścia Rakoczego. W r. 1671 biskup Skarszewski przystąpił do wystawienia świątyni murowanej w stylu barokowym. Tu Jan III i August III podczas wielkiego tygodnia odprawiali rekolekcje w małym domku w ogrodzie klasztornym.

*

*

*

BIBLIOTEKA ZAŁUSKICH.

Mikołaj Daniłowicz, podskarbi w. koronny, wystawił w r. 1621 pałac, przez Szwedów następnie spalony. Spadkobierczyni jego, Izabella Opalińska, żona Łukasza, darowała w r. 1660 ruiny Jezuitom. Ci sprzedali je Andrzejowi Załuskiemu, kanclerzowi, który w r. 1742 pałac odbudował i wraz z bratem biskupem ufundował tu bibliotekę.

*

*

*

KOŚCIÓŁ OO. BERNARDYNÓW.

Anna ks. mazowiecka, wdowa po ks. Januszu, w r. 1454 zbudowała kościół murowany i klasztor dla ks. Bernardynów, sprowadzonych do Warszawy przez księdza Jana Kapistrana. W r. 1509 kościół stanął. W r. 1533 kosztem ks. Anny z Radziwiłłów, wdowy po Konradzie mazowieckim, stanął nowy przybytek, którego fasadę odrestaurowali Stanisław Potocki i mieszczanin Józef Kwieciński z zasiłkiem prywatnej szkatuły króla Stanisława Augusta w r. 1788. Posągi świętych w niszach są dziełem rzeźbiarza królewskiego Jakóba Monaldiego.

*

*

*

KOŚCIÓŁ OO. KAPUCYNÓW.

Jan III w roku zwycięstwa pod Wiedniem 1683 r. położył kamień węgielny pod budowę tej świątyni pod kierunkiem budowniczych włoskich; Affatiego, Locci i Cerñanego, w stylu tokańskim. Fasadę wieńczy krzyż, pod którym jest herb Sobieskich — Janina.

*

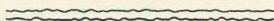
*

*

KOŚCIOŁEK ŚW. KLARY I KLASZTOR PP. BERNARDYNEK.

Istniał do r. 1819. Gdy zgromadzenie Klarysek suprymowano i przeniesiono do Przasnysza, gmach przeznaczono na konserwatorium muzyczne, które się w nim do r. 1830 pod rektoratem Elsnera mieściło. W r. 1844 całkowicie gmach ów zniesiono, dla otwarcia drogi do Zjazdu Nowego.

Gmachy te zaczęto budować w r. 1609, ukończono zaś około 1617 r. We wielkim pożarze z r. 1708 zgorzał klasztor i dach kościelny i dzwonnica. Po odbudowaniu istniał do r. 1819.

WIDOK WARSZAWY Z R. 1779.
 (OD KOLUMNY ZYGMUNTA DO PAŁACU SAPIEHY).

KOLUMNA ZYGMUNTA.

Wzniósł ją na cześć ojca Zygmunta III Władysław IV w r. 1644 za Krakowską Bramą. Kolumnę stanowiła jedna sztuka marmuru chęcińskiego. Jest ona porządku korynckiego. Statuę odlał Daniel Tym, giser nadworny. Zryta kulami podczas najścia Szwedów i w końcu XVIII w. nadpęknięta, sumptem kilku obywateli w 7 dziesiątku ubiegłego wieku na nową zmienioną została. Stara kolumna spoczywa w dziedzińcu Muzeum Przemysłu i Rolnictwa, pod strażą dwóch lwów kamiennych z dawnej mennicy.

*

*

*

BRAMA KRAKOWSKA.

Nieistniejący już od r. 1818 zabytek dawnej architektury sięgał początkiem swoim XIV w., jako część warownych murów Warszawy. Pozostały zeń szczątki w formie figur kamiennych, zdobiących fronton pałacu Namiestnikowskiego.

Zwracam tutaj uwagę na ślady figur bocznych. Twierdzą bowiem mylnie niektórzy monografiści, że figury istniały jedynie od frontu.

*

*

*

ZAMEK KRÓLEWSKI.

Odrestaurowany w r. 1773 po pożarze w r. 1767. Widzimy tu, że na tarasie niema jeszcze ogrodu. Założono go bowiem dopiero w r. 1819. U spodu widać pałac pod Błachą.

*

*

*

KOŚCIÓŁ KS. AUGUSTYANÓW.

Na ulicy Pivnej istniejący, wzniesiony w r. 1355 przez Ziemowita rawskiego, pod wezwaniem Św. Marcina. Kilkakrotne pożary niszczyły tę świątynię. Odbudowana za Władysława IV, posiadała złocisty posąg Św. Marcina, który część płaszcza daje ubogiemu. Ojcowie Augustianie posiadali liczną kapelę. Tu chowano muzyków. Fasada zbudowana w stylu Ludwika XV.

*

*

*

WIEŻA ŚW.-JAŃSKA.

Nie istnieje już od połowy XVIII w., co autor widoku zaznaczył. Huragan ją obalił. Powstała po niej ruina dolna widoczną jest na akwareli Vogla, malowanej w początku ubiegłego wieku.

*

*

*

KOŚCIÓŁ ŚW. JANA.

Przedstawiony tu w postaci przed przebudową dokonaną przez budowniczego Idźkowskiego, w 4-ym dziesiątku ubiegłego wieku. Pierwszą o nim wzmiankę jako o kościele parafialnym mamy z r. 1339, z powodu rokowań legatów papieskich z legatami Kazimierza W. w sprawie gwałtów krzyżackich.

W r. 1406 kościół Św. Jański podniesiony został do znaczenia kolegiaty. Porównany z katedrą za Michała Korybuta, kościołem katedralnym i metropolitalnym został dopiero w r. 1817 bullą Papieża Piusa VII.

Z powodu doniosłości wydarzeń krajowych, które w nim się rozegrały, z powodu sławnych kaznodziejów, którzy w nim przemawiali i dla bogactwa pomników, jest obok Maryackiego w Krakowie najważniejszym w kraju. Stalle prezbiterialne w katedrze fundacji Jana III przedstawiają kilka grup rzeźbionych, ważnych z tego względu, iż artysta po raz pierwszy wprowadził do rzeźby kostiumy polskie.

*

*

*

KOŚCIÓŁ OO. JEZUITÓW.

Dziś ks. Pijarów w sąsiedztwie katedry. Piotr Skarga nabywszy dla Zakonu Jezuitów klasztor na Starem Mieście na rogu ul. Celnej, wyjednał od Zygmunta III darowiznę placu obok kolegiaty na budowę świątyni.

Supressya Zakonu bullą papieża Klemensa XIV z r. 1773 przeniosła własność tejże na Komisję edukacyjną. W r. 1781 oddano świątynię bractwu Św. Benona. Po Benonach nastąpili OO. Paulini, lecz gdy ci otrzymali na własność kościół Św. Ducha na ul. Długiej, za Nowomiejską bramą, gmach pojezuicki przyłączono do katedry Św. Jana. W r. 1834 rząd oddał go OO. Pijarom.

*

*

*

KOŚCIÓŁ ŚW. TRÓJCY.

Nieistniejący już kościół Św. Trójcy na rogu ulicy Nalewek i Długiej powstał z kapliczki ufundowanej w r. 1464 przez złotnika Karnofa rajcę warszawskiego. W r. 1564 stanął tu kościół oddany w r. 1628 pp. Brygidkom, sprowadzonym z Lublina. Zakonnice

zbudowały tu klasztor, Stanisław Leszczyński rozpoczął tu budowę okazałej świątyni. W r. 1813 oddano ją na warsztaty wojskowe, a w r. 1892 doszczętnie zburzono, grunt zaś rozparcelowano. Stał tam pasaż Siemonsa.

*

*

*

RATUSZ STAROMIEJSKI.

Zburzony w r. 1817. Stał na środku Rynku Starego Miasta od czasów najdawniejszych Mazowsza. Pierwszą o nim wzmiankę znajdujemy w dokumencie z r. 1479. W r. 1580 dobudowano doń wieżę, a w piwnicach urządzono więzienie. W wieku XVII około Ratusza były kramy, które w r. 1701 zastąpiono 36 murowanymi sklepami. W r. 1751 pożar zniszczył wieżę i stopił dzwony. W drugiej połowie XVIII w. wieża była drewnianą i taką pozostała do czasu zburzenia Ratusza w r. 1818 i przeniesienia go do pałacu Jabłonowskich wprost Marywilu, na dzisiejszy Plac Teatralny.

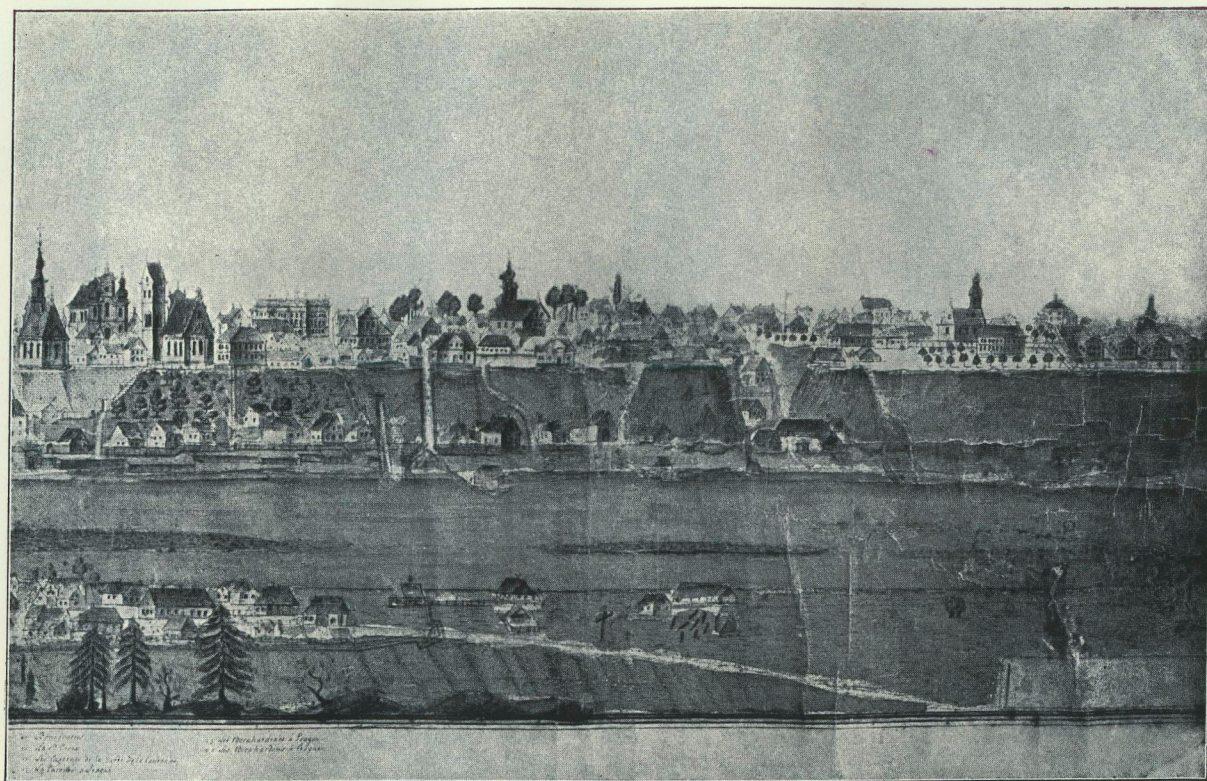
*

*

*

KOŚCIÓŁ OO. PIJARÓW NA UL. DŁUGIEJ.

Dziś cerkiew prawosławna. Powstał z kościoła drewnianego za Władysława IV. Spalony przez Szwedów. Jan Kazimierz przy pomocy OO. Pijarów postawił kościół murowany. Na facyacie był posąg patronki Warszawy, N. M. Panny Łaskawej. Dwie wieże po bokach. W r. 1741 Stanisław Konarski, prowincjał Zakonu Pijarów, założył przy nim konwikt dla szlacheckiej młodzieży, *Collegium nobilium* od ul. Miodowej. W r. 1807 zajęty na szpital wojskowy, następnie na szkołę aplikacyjną, a później na Sąd apelacyjny. Konwikt przeniósł się nad Wisłę do Żoliborza. Trwał do r. 1832.

WIDOK WARSZAWY Z R. 1779.
(OD KOŚCIOŁA ŚW. MARCINA DO KOSZAR GWARDYACKICH NA ŻOLIBORZU).

WIEŻA MARSZAŁKOWSKA.

Były w w. XVIII cztery więzienia: Wieża Marszałkowska, przy tak zwanej ulicy Bieda.

Grodzka w Zamku.

Prochownia na ul. Bugaj.

Dom poprawy przy ul. Pokornej.

Wieżę Marszałkowską zwano »Okrągłą«.

*

*

*

KOŚCIÓŁ KS. PAULINÓW.

Istniał już w r. 1388 przy szpitalu na ul. Gołębiej przez ks. Janusza Mazowieckiego. Spalony przez Szwedów.

Jan Kazimierz wdzięczny ks. Kordeckiemu za obronę Jasnej Góry wyjednał od Magistratu, by oddał ks. Paulinom jego ruiny na odbudowanie świątyni. Stała w r. 1717 według planu Bellotta. W r. 1819 przeniesiono znów Paulinów na Jasną Górę, a kościół oddano Bractwu niemieckiemu. Klasztor obrócono na Seminarium duchowne.

*

*

*

KOŚCIÓŁ OO. DOMINIKANÓW.

Św. Jacka na ul. Freta. Wymurowany w r. 1638 według planu Jana Włocha. Klasztor ustanowiony przy nim w r. 1646. W r. 1750 pożar zniszczył wieżę z dzwonnica, lecz ofiarność publiczna przywróciła ją. Za Ks. Warszawskiego był tu szpital wojskowy. W r. 1823 budowniczy Hilary Szpilewski przybudował szereg arkad. Tu ma nagrobek Stanisław Baryczka, ostatni z rodu patrycyuszów staromiejskich, zmarły w r. 1682. We drzwiach głównych zachowały się otwory, przez które w czasie zarazy 1677 r. ks. Dominikanie słuchali spowiedzi.

*

*

*

PAŁAC RZPLITEJ

na placu Krasińskich. Za Jana III Jan Dobrogost Krasiński, starosta warszawski, na gruntach kupionych od mieszczan Gizów, Działnottów, wystawił pałac według planu Bellotta. Pałac zostawał w ręku Krasińskich do r. 1765, w którym został sprzedany Rzplitej. Po pożarze 1782 r. odbudował go kosztem skarbu Merlini. Front od placu zdobi płaskorzeźba: pojedynek Marka Waleryusza z Gallelem. Od ogrodu — wjazd Juljusza Cezara do Rzymu.

Tu za Prusaków była kamera, potem władze admin. i skarbowe księstwa, Sąd Naj. Inst., a następnie Departamenta Rz. Senatu, obecnie Izba Sądowa. Jest to gmach najwspanialszy w Warszawie. Napoleon ubolewał, że go do Paryża przenieść nie można.

*

*

*

RATUSZ NOWOMIEJSKI.

Stał na początku dzisiejszego skweru na Rynku, zwrócony bokiem do kościoła PP. Sakramentek. Zburzony wraz z Ratuszem Staromiejskim w r. 1818.

*

*

*

KOŚCIÓŁ PP. SAKRAMENTEK NA NOWEM MIEŚCIE.

Dla upamiętnienia odsieczy wiedeńskiej Marya Kazimiera Sobieska rozpoczęła budowę w r. 1683 i oddała kościół sprowadzonym z Francji Benedyktynkom Sakramentkom. Świątynia zbudowana w formie krzyża równoramiennego w stylu Odrodzenia, z kopułą ośmioboczną. Na frontonie nad oknem herb Janina i trzy kozy, herb Kazimierzy d'Arquien. Wiele tam historycznych nagrobków i pamiątek po Sobieskich.

*

*

*

KOŚCIÓŁ ŚW. BENONA

przy klasztorze Sakramentek. Zbudowali go oficerowie cudzoziemscy i oddali w pocz. XVII w. bractwu Św. Benona z obowiązkiem utrzymania w nim szkoły niemieckiej. W r. 1786 księża Redemptoryści sprowadzeni z Rzymu z ks. Janem Hofbauerem na czele, odnowili kościół gruntownie.

W r. 1808 książę warszawski rozkazał Benonom kraj opuścić. Gmach w r. 1818 oddano Evansom, a gdy fabryka ich przeniosła się do ruin po kościele Św. Jerzego (zburzonego w r. 1818), w dawnym kościele Benona założono fabrykę nożowniczą.

*

*

*

KOŚCIÓŁ OO. FRANCISZKANÓW

przy ul. Zakroczymskiej. Sprowadzeni przez Włocha Wincentego de Valenzia Franciszkanie posiadali tu najprzód drewnianą świątynię. Następnie drogą jałmużn zdobyli się na murowaną w r. 1732. Dobrodziejem ich był Jerzy Lubomirski, wojewoda krakowski. Bu-

downicznymi świątyni byli: Dominik Cirani, Józef i Jakób Fontanowie. Jan Sobieski jadał tutaj z księżmi w refektarzu.

*

*

*

KOŚCIÓŁ N. M. PANNY NA NOWEM MIEŚCIE.

Zbudowany w r. 1392 przez Annę, córkę Kiejstuta, żonę ks. Janusza mazowieckiego starszego. Przybudowano doń grubą czworograną dzwonnice, osobno stojącą. Kilkakrotnie był przebudowany. Pierwsza gruntowna przebudowa była za Jana III. Obecnie, dzięki pracom i zabiegom komitetu przebudowy, szacowny ów przybytek do dawnej świetności przywróconym zostanie. Tutaj mieścił się najdawniejszy szpital warszawski. Kościół ma styl gotycki, pierwotnie jednonawowy. Nawy boczne wzniesiono później.

*

*

*

PAŁAC SAPIEHÓW.

Oprócz pałacu na Solcu, Sapiehowie mieli i drugi przy ul. Zakroczymskiej, zmieniony następnie na koszary, t. z. Sapieżyńskie.

*

*

*

KOŚCIÓŁ BONIFRATRÓW.

Bracia miłosierdzia sprowadzeni w r. 1650 przez Bogusława Leszczyńskiego, posiadali najprzód kościół i klasztor na Lesznie, następnie przy Krak. Przedmieściu, gdzie grunta ogrodu Saskiego. August II zakupiwszy posiadłość pod budowę pałacu Saskiego kościół ich zburzył. Wtedy Bonifratrzy zbudowali nową świątynię przy

ulicy ich nazwiska, według planu Fontany i Solarego. Ukończyli ją w r. 1726. Szpital założono tu w r. 1757. W r. 1760 August Czartoryski wznosił salę na 24 łózek.

*

*

*

KOŚCIÓŁ GWARDYACKI.

W obrębie dzisiejszej cytadeli na Żoliborzu. Założony w r. 1605 przy cmentarzu zmarłych na morową zarazę. Odnowiony gruntownie w r. 1735 przez generała gwardyi Augusta ks. Czartoryskiego. W r. 1814 oddano go Pijarom. W r. 1816 przeszedł pod zarząd kapelana wojskowego. Po r. 1831 zmienił przeznaczenie.

*

*

*

KOSZARY GWARDYI KORONNEJ

na Żoliborzu. Były to gmachy monumentalne. Składały się z trzech pawilonów rzędem i dwóch pod kątem prostym stojących.

*

*

*

KOŚCIÓŁEK N. M. P. LORETAŃSKIEJ NA PRADZE.

Był najprzód kaplicą, wzniesioną przy pomocy Władysława IV i żony jego Cecylii Renaty.

*

*

*

KOŚCIÓŁ BERNARDYŃSKI NA PRADZE.

Za swej świetności Praga składała się z kilku miasteczek i miała kilka kościołów.

Mieli tam kościół filialny i OO. Bernardyni. Inny należał do Bernardynek.

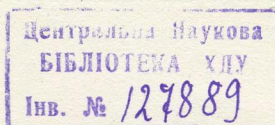
Rok 1794 zmienił postać Pragi.

Z pobieżnego przeglądu wszystkich ciekawości architektonicznych, przedstawionych na panoramie Warszawy z czasów Stanisława Augusta, widzimy, jak ważne znaczenie w nauce dziejów narodu ma bliższe poznanie szczegółów historycznych, do zabytków tego rodzaju przywiązanych.

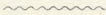
Kamienie te przemawiają do nas sympatycznym językiem wspomnień.

Odtwarzają przeszłość i życie zgasłych pokoleń. Uczą nas zamiatowania pamiątek dawnej świetności i chwały. Kiedyś, po upływie wieków, przyszłe pokolenia mieszkańców Warszawy również jak i my dzisiaj, wczytywać się będą w zabytki architektoniczne, jakie im pozostawimy.

Oby owe zabytki cechowały się nie tylko pożytkiem praktycznym, lecz świadczyły o kulcie piękna, o usiłowaniach do pielęgnowania właściwości swojskich w architektonice gmachów publicznych i prywatnych!

ILLUSTRACYE.

1. Widok Warszawy z r. 1770 Canaletta.
2. Halla zamku królewskiego przed pożarem z r. 1767.
3. Taras zamkowy przed pożarem 1767.
4. Zamek królewski po pożarze 1767.
5. Taras zamkowy i pałac pod Blachą 1788.
6. Łazienki królewskie.
7. Krakowskie Przedmieście za Stanisława Augusta.
8. Widok Warszawy Brauna 1593.
9. Widok Warszawy Cellariusza 1659.
10. Widok Warszawy Dahlberga 1656.
11. Widok Warszawy 1711.
12. Widok Warszawy 1779 od Ujazdowa do Szpitala Dz. Jezus.
13. » » » od kościoła b. OO. Dominik. Obs. do Szkoły ryc.
14. » » » od kościoła Ewangelickiego do Bernardynek.
15. » » » od kolumny Zygmunta do pałacu Sapiehy.
16. » » » od kościoła Św. Marcina do Żoliborza.

